

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ В СІЛЬСЬКОМУ ТУРИЗМІ УКРАЇНИ

Досліджено норми різних галузей права, які прямо чи опосередковано регулюють відношення власності у сфері здійснення сільського туризму, визначено вплив конституційного, цивільного, господарського, земельного, аграрного, екологічного, природоресурсного законодавства на регулювання відношень власності у сільському туризмі. Обґрунтовано авторське визначення права власності у сільському туризмі.

Ключові слова: власність, сільський туризм, туристичні ресурси, суб'єкти господарської діяльності.

Исследованы нормы разных отраслей права, которые прямо или косвенно регулируют отношения собственности в сфере осуществления сельского туризма, определено влияние конституционного, гражданского, хозяйственного, земельного, аграрного, экологического, природоресурсного законодательства на регулирование отношений собственности в сельском туризме. Обосновано авторское определение права собственности в сельском туризме.

Ключевые слова: собственность, сельский туризм, туристические ресурсы, субъекты хозяйственной деятельности.

In this article investigational norms of different industries of the law which straight or mediated regulate the relations of property in the sphere of realization of rural tourism. In the process of research an author determines influence constitutional, civil, commercial, landed, agrarian, ecological, tourist and natural resourced legislation on adjusting of relations of property in rural tourism. By an author also grounded own determination of the law of ownership in rural tourism.

Keywords: property; rural tourism; tourist resources; subjects of commercial activity.

Передумовою успішного здійснення будь-якого виду господарської діяльності і одночасно передумовою легалізації господарюючого суб'єкта є наявність відповідної матеріально-фінансової основи у вигляді основних та оборотних засобів, майнових активів, які забезпечують його нормальне функціонування в господарських правовідносинах. Це стосується також суб'єктів господарювання у сфері сільського туризму, які для забезпечення своєї діяльності повинні володіти необхідними матеріально-технічними та фінансовими засобами на різних правових підставах (на праві власності, на праві користування, включаючи і оренду). На наш погляд, основною передумовою забезпечення матеріально-фінансової основи сільського туризму є право власності. Тому важливим з цього приводу є встановлення нормативно-правової бази, спрямованої на регулювання відносин власності в сільському туризмі України.

Враховуючи той факт, що інститут туризму має міжгалузевий характер, то й відносини власності у цій сфері підпадають під регулювання декількох галузей права, зокрема, врегульовуються нормами конституційного, цивільного, господарського, земельного, аграрного права.

Таким чином, правове регулювання відносин власності в сільському туризмі здійснюється на стику декількох галузей права і тому потребує комплексного наукового дослідження.

Варто зазначити, що особливості правового регулювання туризму в цілому та сільського туризму зокрема виступали об'єктом цілої низки наукових досліджень. Загальні проблеми туризму та ведення туристичної діяльності досліджували Н.Н. Губенко, В.В. Дворниченко, Т.А. Дьорова, В.К. Євдокименко, Г.Н. Жарков, В.Ф. Кифяк, В.М. Козинець, С.А. Сарнавська, О.Ю. Серьогін, В.К. Федорченко та інші науковці. Однак їхні наукові дослідження спрямовані в основному на вдосконалення та розвиток туризму в цілому.

Проблеми функціонування саме сільського туризму у тій чи іншій мірі дослідили В.П. Васильєв, В.І. Гетьман, П.В. Горішевський, Ю.В. Зінько, М.Й. Рутинський, М. Товт тощо.

Проте саме проблема правового регулювання відносин власності в сільському туризмі була залишена поза увагою дослідників.

З метою забезпечення комплексного та системного підходу до дослідження правового регулювання відносин власності в сільському туризмі слід спочатку визначити систему нормативно-правових актів, які прямо чи опосередковано забезпечують регулювання цих відносин, а також проаналізувати їх основні положення.

Першопочатковими нормами, з яких розпочинається процес правового регулювання будь-яких відносин, включаючи і відносини власності у сфері сільського туризму, є норми конституційного права. Це, зокрема, статті 13, 14 та 41 Конституції України. Аналіз їх положень дозволяє встановити, що відносини власності в Україні, включаючи власність суб'єктів господарювання у сфері сільського туризму, регулюється на наступних конституційно-правових засадах:

- рівноправність різних форм власності (ч. 4 ст. 13);
- рівноправність суб'єктів права власності (ч. 4 ст. 13);
- державний захист права власності (ч. 4 ст. 13);
- непорушність права власності (ч. 3 та ч. 4 ст. 41);
- непорушність права власності на землю (ч. 2 ст. 14);
- особлива державна охорона земель (ч. 1 ст. 14);
- недопустимість порушення суспільних інтересів у процесі використання власності (ч. 7 ст. 41);
- недопустимість порушення суспільних інтересів у процесі використання власності на землю (ч. 3 ст. 13).

Зі змісту конституційно-правових норм випливає не лише регулятивний, а й охоронний характер правового регулювання як відносин власності в цілому, так і відносин власності у сфері сільського туризму зокрема (особливо відносно такого об'єкта права власності як земля, яка є основним засобом забезпечення господарської діяльності у сільському туризмі).

Загальні засади правового регулювання відносин власності, включаючи і право власності у сфері сільського туризму, визначені також нормами Цивільного кодексу України. Відповідно до ч. 1 ст. 317 ЦК України, власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном¹. Тобто суб'єкт господарювання у сфері сільського туризму є одночасно власником майна, яке використовується для здійснення даного виду діяльності, та має правомочності по володінню, користуванню та розпорядженню відносно свого майна. Отже, ці правомочності утворюють зміст права власності суб'єкта господарювання у сфері сільського туризму.

Загальні засади здійснення права власності, включаючи і право власності суб'єкта господарювання у сфері сільського туризму, визначені у ст. ст. 319, 320

ЦК України. Відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 319 ЦК України, власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд, має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Однак, крім законодавчих обмежень, межею здійснення цих правомочностей є моральні засади суспільства (ч. 2 ст. 319 ЦК), а також неможливість використовувати право власності на шкоду правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, заборона погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі (ч. 5 ст. 319 ЦК)².

Разом з тим, відповідно до ст. 320 ЦК України власник має право використовувати своє майно для здійснення підприємницької діяльності, крім випадків, встановлених законом. Це означає, що власники майна, включаючи і суб'єктів господарювання у сфері сільського туризму, можуть залучати належні їм об'єкти права власності у здійснювану ними господарську (підприємницьку) діяльність. Одночасно дана стаття встановлює межі здійснення права власності у сфері підприємництва, обумовлюючи, що Законом можуть бути встановлені умови використання власником свого майна для здійснення підприємницької діяльності.

Цивільне законодавство України встановлює також загальні підстави припинення права власності, які поширюються і на суб'єктів господарювання у сфері сільського туризму. Відповідно до ст. 346 ЦК України, підставами припинення права власності виступають: 1) відчуження власником свого майна; 2) відмови власника від права власності; 3) припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі; 4) знищення майна; 5) викупу пам'яток історії та культури; 6) викупу земельної ділянки у зв'язку із суспільною необхідністю; 7) викупу нерухомого майна у зв'язку з викупом з метою суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене; 8) звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника; 9) реквізиції; 10) конфіскації; 11) припинення юридичної особи чи смерті власника³.

Використання об'єктів власності для забезпечення своєї господарської діяльності суб'єктами господарювання визначається господарським законодавством України. Враховуючи той факт, що туризм та сільський туризм є формою господарювання (підприємництва), то положення господарського законодавства України забезпечують регламентацію відносин по використанню власності для господарських цілей і у сфері сільського туризму. Відповідно до ч. 1 ст. 134 ГК України⁴, суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, на свій розсуд, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами володіє, користується і розпоряджається належним йому (їм) майном, у тому числі має право надати майно іншим суб'єктам для використання його на праві власності, праві господарського відання чи праві оперативного управління, або на основі інших форм правового режиму майна. В порядку ст. 135 ГК України⁵, власник майна має право одноосібно або спільно з іншими власниками на основі належного йому (їм) майна засновувати господарські організації або здійснювати господарську діяльність в інших організаційно-правових формах господарювання, не заборонених законом, на свій розсуд визначаючи мету і предмет господарської діяльності, структуру утвореного ним суб'єкта господарювання, склад і компетенцію його органів управління, порядок використання майна, інші питання управління діяльністю суб'єкта господарювання, а також приймати рішення про припинення господарської діяльності заснованих ним суб'єктів господарювання. Власник має право особисто або через уповноважені ним органи з метою здійснення підприємницької діяльності засновувати господарські організації,

закріплюючи за ними належне йому майно на праві власності, праві господарського відання, а для здійснення некомерційної господарської діяльності – на праві оперативного управління, визначати мету та предмет діяльності таких організацій, склад і компетенцію їх органів управління, порядок прийняття ними рішень, склад і порядок використання майна, визначати інші умови господарювання у затверджених власником (уповноваженим ним органом) установчих документах господарської організації, а також здійснювати безпосередньо або через уповноважені ним органи у межах, встановлених законом, інші управлінські повноваження щодо заснованої організації та припиняти її діяльність.

Особливості використання майна в господарській діяльності, включаючи і туристичну діяльність, визначені у ст. 139 ГК України⁶, за якою майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів. Основними фондами виробничого і невиробничого призначення є будинки, споруди, машини та устаткування, обладнання, інструмент, виробничий інвентар і приладдя, господарський інвентар та інше майно тривалого використання, що віднесено законодавством до основних фондів. Оборотними засобами є сировина, паливо, матеріали, малоцінні предмети та предмети, що швидко зношуються, інше майно виробничого і невиробничого призначення. Коштами у складі майна суб'єктів господарювання є гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства. Товарами у складі майна суб'єктів господарювання визнаються вироблена продукція (товарні запаси), виконані роботи та послуги. Особливим видом майна суб'єктів господарювання є цінні папери.

Джерела формування власності суб'єктів господарської (в т.ч. й туристичної) діяльності визначені у ч. 1 ст. 140 ГК України⁷, до яких віднесено грошові та матеріальні внески засновників; доходи від реалізації продукції (робіт, послуг); доходи від цінних паперів; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від продажу (здачі в оренду) майнових об'єктів (комплексів), що належать їм, придбання майна інших суб'єктів; кредити банків та інших кредиторів; безоплатні та благодійні внески, пожертвування організацій і громадян; інші джерела, не заборонені законом.

Особливим об'єктом права власності, який використовується для забезпечення господарської діяльності у сфері сільського туризму, є земля, особливості використання якої визначаються екологічним, земельним та аграрним законодавством України. Зокрема, у ч. 4 ст. 148 ГК України⁸ викладено бланкетну норму, за якою правовий режим використання окремих видів природних ресурсів (в т.ч. і землі) встановлюється законами. Тому для встановлення особливостей використання права власності на землю з метою здійснення туристичної діяльності потрібно дослідити норми земельного та аграрного законодавства України.

За ст. 80 Земельного кодексу України⁹, громадяни та юридичні особи можуть виступати суб'єктами права приватної власності на землю, що дає їм можливість, будучи власниками земельних ділянок, використовувати наявні земельні ділянки з метою ведення сільського туризму. Однак ст. ст. 81, 82 ЗК України істотно зву-

жує коло суб'єктів, наділених правом приватної власності на землю, виключивши з їх числа іноземних громадян, осіб без громадянства та іноземних юридичних осіб відносно земель сільськогосподарського призначення. Це означає, що використовувати землі сільськогосподарського призначення для ведення сільського туризму іноземні громадяни, особи без громадянства та іноземні юридичні особи можуть лише на праві користування.

Важливим положенням, яке дає можливість використовувати земельні ділянки для ведення сільського туризму, є п. «б» ч. 1 ст. 90 ЗК України¹⁰, за яким власники земельних ділянок мають право самостійно господарювати на землі. Дане положення дає їм можливість самостійно обирати в межах цільового призначення земельної ділянки будь-яку форму господарювання, включаючи ведення сільського туризму.

Крім того, земельне та аграрне законодавство України дає можливість обирати таку форму господарювання як сільський туризм в межах іншої форми господарювання – в рамках ведення особистого селянського чи фермерського господарства. У такому разі земельна ділянка та інше майно, яке є власністю та майновою основою особистого селянського чи фермерського господарства, є одночасно майновою основою для ведення сільського туризму.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про фермерське господарство» від 19 червня 2003 року¹¹, до складу майна фермерського господарства (складеного капіталу) можуть входити будівлі, споруди, облаштування, матеріальні цінності, цінні папери, продукція, вироблена господарством в результаті господарської діяльності, одержані доходи, інше майно, набуте на підставах, що не заборонені законом, право користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, які передаються членами фермерського господарства до його складеного капіталу. Відповідно до ст. 20 даного Закону, майно фермерського господарства належить йому на праві власності. Тому, враховуючи положення ст. ст. 19, 20, а також базуючись на визначеному у п. «б» ч. 1 ст. 14 Закону України «Про фермерське господарство»¹² праві фермерського господарства та його членів самостійно господарювати на землі, можна вести мову про використання фермерським господарством та його членами наявного на праві власності майна для ведення сільського туризму.

Аналогічні положення випливають зі змісту Закону України «Про особисте селянське господарство» від 15 травня 2003 року¹³. Відповідно до ст. 6 даного Закону, до майна, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, належать жилі будинки, господарські будівлі та споруди, сільськогосподарська техніка, інвентар та обладнання, транспортні засоби, сільськогосподарські та свійські тварини і птиця, бджолосім'я, багаторічні насадження, вироблена сільськогосподарська продукція, продукти її переробки та інше майно, набуте у власність членами господарства в установленому законодавством порядку. Майно, яке використовується для ведення особистого селянського господарства, може бути власністю однієї особи, спільною частковою або спільною сумісною власністю його членів. Відповідно до п. 1 та п. 11 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про особисте селянське господарство»¹⁴, члени особистого селянського господарства мають право самостійно господарювати на землі та вільно розпоряджатися належним їм майном. Це також дає можливість членам особистого селянського господарства використовувати наявне у їх власності майно для ведення сільського туризму.

Особливості використання інших природних ресурсів, які знаходяться у приватній власності, з метою ведення сільського туризму також врегульовуються нормами екологічного та природоресурсного (лісового, водного, фауністичного та ін.) законодавства України.

Що ж стосується спеціального законодавства України про туризм, то воно безпосередньо не врегульовує відносин власності у галузі туризму та сільського туризму. З цього приводу Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року¹⁵ у ч. 2 ст. 2 встановлює бланкетну норму, відповідно до якої майнові відносини в галузі туризму, засновані на рівності, автономії волі і майновій самостійності їх учасників, регулюються Цивільним та Господарським кодексами України. Однак певні засади регулювання відносин власності у сфері туристичних відносин визначені у ч. 1 ст. 3 даного Закону, в якій туристичними ресурсами України є пропонувані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності. Звідси випливає, що у Законі України «Про туризм» закріплено принцип багатоманітності форм власності в туристичній діяльності (включаючи і сільський туризм) і в процесі здійснення такої діяльності її майновою основою може бути державна, комунальна чи приватна власність.

Таким чином, право власності у сільському туризмі – це врегульовані нормами конституційного, цивільного, господарського, екологічного, земельного, аграрного, природоресурсного та туристичного законодавства України реальні можливості суб'єктів володіти, користуватись та розпоряджатись наявним у них майном з метою ведення сільського туризму.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // ВВР України. – 2003. – № 40 – 44. – Ст. 356. **2.** Там само. – Ст. 356. **3.** Там само. – Ст. 356. **4.** Господарський кодекс України від 16.01.2003 // ВВР України. – 2003. – № 18, № 19 – 20, № 21 – 22. – Ст. 144. **5.** Там само. – Ст. 144. **6.** Там само. – Ст. 144. **7.** Там само. – Ст. 144. **8.** Там само. – Ст. 144. **9.** Земельний кодекс України від 25.10.2001 // Голос України. – 20 листопада. – № 217–218. – С. 7. **10.** Там само. – С. 8. **11.** Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 // ВВР України. – 2003. – № 45. – Ст. 363. **12.** Там само. – Ст. 363. **13.** Закон України «Про особисте селянське господарство» від 15.05.2003 // ВВР України. – 2003. – № 29. – Ст. 232. **14.** Там само. – Ст. 232. **15.** Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 // ВВР України. – 1995. – № 31. – Ст. 241.